

انديشه مطالعه فرهنگ و توسعه

فرهنگ مطالعه و کتابخوانی و سطح توسعه یافتگی

به قلم زینب زین الدینی

کارشناس ارشد مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی

مقدمه

هدف اصلی از مطالعه، تقویت ظرفیت فکری برای رشد پایدار و توسعه در جامعه است و برای دستیابی به پیشرفت و ارتقاء اجتماعی نیاز است فرهنگ مطالعه و کتاب‌خوانی بین دانش‌آموزان، دانشجویان و افراد جامعه تقویت شود. خواندن مهم است چراکه ذهن و در واقع شهروندان هر جامعه را توانمند می‌کند، بنابراین باید در جامعه تشویق شود. خواندن افراد را قادر می‌سازد تا دانش، اطلاعات، مهارت‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌های لازم برای آگاهی و رشد فردی، خانوادگی، اجتماعی و ملی کسب کنند. فرهنگ خواندن به افراد این امکان را می‌دهد تا مسائل کشور را به‌طور انتقادی تحلیل و درک کنند؛ بنابراین، فرهنگ مطالعه خوب، کلید توسعه است. خواندن افراد را قادر می‌سازد تا یاد بگیرند که چگونه ظرفیت‌های خود را توسعه دهند، با عزت زندگی کنند و کار کنند، در توسعه مشارکت کنند، یک شهروند آگاه بسازند، افراد را مدبرتر کنند، کیفیت زندگی را بهبود بخشند، تصمیمات آگاهانه بگیرند، تفکر انتقادی، خلاقانه و مستقل را توسعه دهند و به یادگیری ادامه دهند (روترانا، ۲۰۱۲)؛ و به طور کلی یکی از عوامل مهمی است که کیفیت پایگاه نیروی انسانی و رشد و پیشرفت جامعه را تعیین می‌کند.

توسعه اقتصادی و اجتماعی، پیشرفت سیاسی و سایر شاخص‌های رشد اجتماعی در جوامعی است که توجه بیشتری به فرهنگ مطالعه دارند. مطالعه یک فرایند ارتباطات است که از طریق آن یادگیری رسمی صورت می‌گیرد زیرا خواننده باید از نظر روحی فعال، هوشیار و پذیرش برای دریافت، تجزیه و تحلیل، رمزگشایی و خواندن معنی در علائم بصری باشد، بنابراین جامعه توسعه می‌یابد. اوکوبوکولا (۲۰۰۴) تأیید می‌کند که از طریق خواندن، انسان ابزاری برای انتقال دانش دارد و به فرد اجازه می‌دهد تا به خرد و دانش افراد دیگر دسترسی پیدا کند.

فرهنگ کتابخوانی و توسعه

فرهنگ کتابخوانی یکی از سرمایه‌های ارزشمندی است که قدرت مولد تفکر انسان را برای نوآوری‌های جدید و شکوفایی استعدادهای شخصی و مواهب طبیعی تقویت می‌کند. روترانا (۲۰۱۲)، فرهنگ مطالعه را به‌عنوان «الگوی تلفیقی از رفتارها، اعمال، باورها، ادراکات و دانش خواندن» تعریف می‌کند. همچنین در بررسی روش‌های ایجاد فرهنگ کتابخوانی، فرهنگ مطالعه را به معنای «فرهنگی که مطالعه بخشی از زندگی مردم است و عادت است که اعضای جامعه در آن سهیم هستند» یاد می‌کند.

خواندن به ما امکان می‌دهد تا به مشارکت کامل در فعالیتهای مختلف در جامعه مدرن دسترسی داشته باشیم و با دسترسی به فرهنگ‌ها و میراث‌های فرهنگی مختلف به زندگی ما کیفیت می‌بخشد و به افراد قدرت می‌دهد (ایگو، ۲۰۱۱).

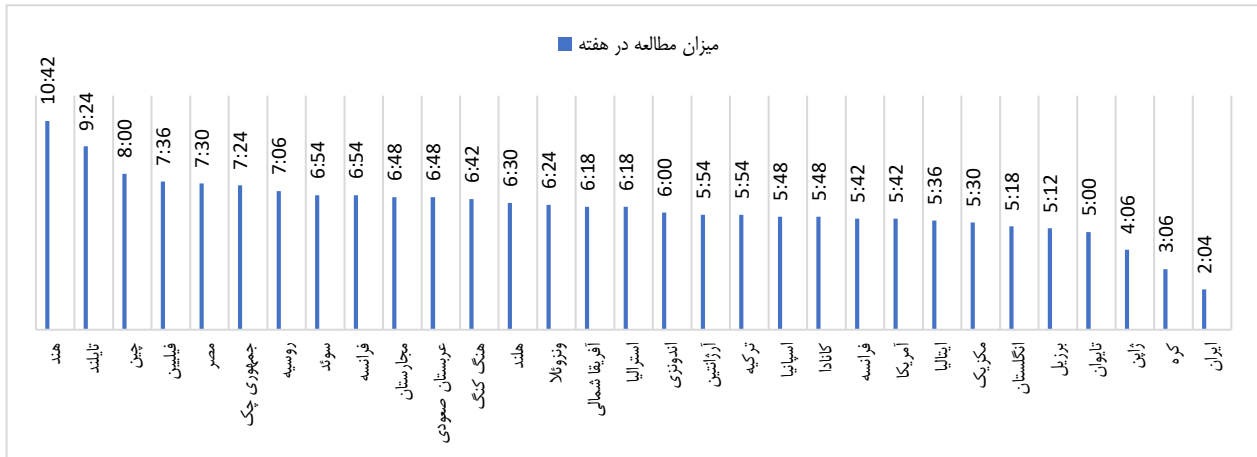
از مهم‌ترین تأثیرات فرهنگ کتابخوانی در یک جامعه که افراد آن اهل مطالعه هستند، مردم و مسئولین به تفاوت اندیشه، به ساختار، رویه، قانون، آیین‌نامه اعتقاد دارند، حقوق شهروندی را رعایت می‌کنند، مردم حق داشتن تشکل و سؤال کردن دارند و این باعث می‌شود درک بهتری از خود و دیگران داشته باشند.

بدون شک سلامت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی امروز ملت‌ها در گرو ایجاد سرمایه انسانی باسوادی است که بتوانند به طور گسترده مطالعه کنند و این را عملاً برای توسعه به کار گیرند. توسعه به کیفیت سرمایه انسانی از طریق آموزش بهبودیافته، کیفی و عملکردی اشاره دارد و شامل توانایی افراد در خواندن و نوشتن است. (ایگو، ۲۰۱۱)

هرشبرگ (۱۹۹۶) سرمایه انسانی را، سطوح مهارت و توانایی‌های حل مسئله می‌بیند که فرد را قادر می‌سازد کارگر مولد در اقتصاد جهانی قرن بیست و یکم باشد. "Enyekit و همکاران. (۲۰۱۱) نیز سرمایه انسانی را به عنوان "قابلیت انسانی و بهره‌وری ناشی از دانش و مهارت‌های آموزشی، تجربه و تسهیل شده توسط یک محیط" می‌دانند. از نظر آنها، عناصر سرمایه انسانی شامل دانش، مهارت‌ها، شایستگی‌ها، نگرش‌ها و انگیزه‌هایی است که جامعه در تحقق اهداف خود و ارائه کالاها و خدمات درگیر می‌کند. بنابراین، توسعه سرمایه انسانی چیزی است که باید وجود داشته باشد تا توسعه در جامعه اتفاق بیفتد. هر تلاشی برای افزایش دانش انسانی، افزایش مهارت‌ها، بهره‌وری و برانگیختن منبع آفرینی افراد، تلاشی برای توسعه سرمایه انسانی است. (Enyekit et al. ۲۰۱۱, p. ۶۴).

پس با توجه به نمودار نیز می‌توان عنوان کرد که در جوامعی که اهمیت موضوع مطالعه، کتاب‌خوانی و افزایش کیفیت سرمایه انسانی از سوی سیاستگذاران درک شده است کتاب‌خوانی سرانه بالایی را به خود اختصاص داده است.

منبع: موسسه بین‌المللی "United Explanations" (۲۰۱۸)

به طور نمونه هند تا قبل از دهه نود میلادی بالاترین آمار بی سوادی زنان را در آسیا به خود اختصاص داده بود، اما دولت هند از دهه نود میلادی به بعد، سیاست‌های گوناگونی را برای بالابردن سطح سواد زنان هندی به کار گرفت. این کشور با برگزاری کنفرانس‌های مختلف، توسعه فرهنگ کتاب و کتاب‌خوانی در این کشور و همچنین فرهنگ استفاده از کتاب را در میان افراد آموزش داد^۱.

بنابراین، سیاستگذاران باید نسل کنونی را نسبت به مزایا و اهمیت خواندن حساس کند چرا که وقتی یک فرد باسواد است، توانایی بهبود خود را دارد و زندگی خود را کامل، مرتبط، جذاب و کامل می‌کند و چنین افرادی هستند که به توسعه ملی کمک می‌کنند.

اوساندار (۲۰۰۹) معتقد است که سطح توسعه‌یافتگی یک کشور تابعی از سطح تکامل ذهنی و فرهنگی و همچنین وضعیت مطالعه است که به سطح سواد جمعیت بستگی دارد؛ بنابراین، بدون شک، سطح توسعه‌یافتگی هر کشوری به طور مستقیم با سطح مطالعه آن کشور متناسب است.

چنانچه ویلی (۲۰۰۹) نیز بیان می‌کند که قدرت یک ملت در خواندن نهفته است و محوری است که توسعه بر آن می‌چرخد؛ پس افزایش سرانه مطالعه و کتاب‌خوانی، برای رشد استعدادها طبیعی ضروری است و منجر به ارتقای استاندارد خروجی‌ها، ایجاد نیروی ماهر و دانش لازم برای پیشرفت و توسعه جامعه می‌شود. به این ترتیب افراد با استعداد و آینده دار می‌توانند با مطالعه، ظرفیت‌های خود را به حداکثر برسانند تا بتوانند سهم موثری در توسعه جامعه داشته باشند.

^۱ گزارش بررسی وضعیت نشر کتاب در هندوستان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی معاونت امور فرهنگی دفتر مطالعات و برنامه ریزی فرهنگی اردیبهشت ۱۳۹۹

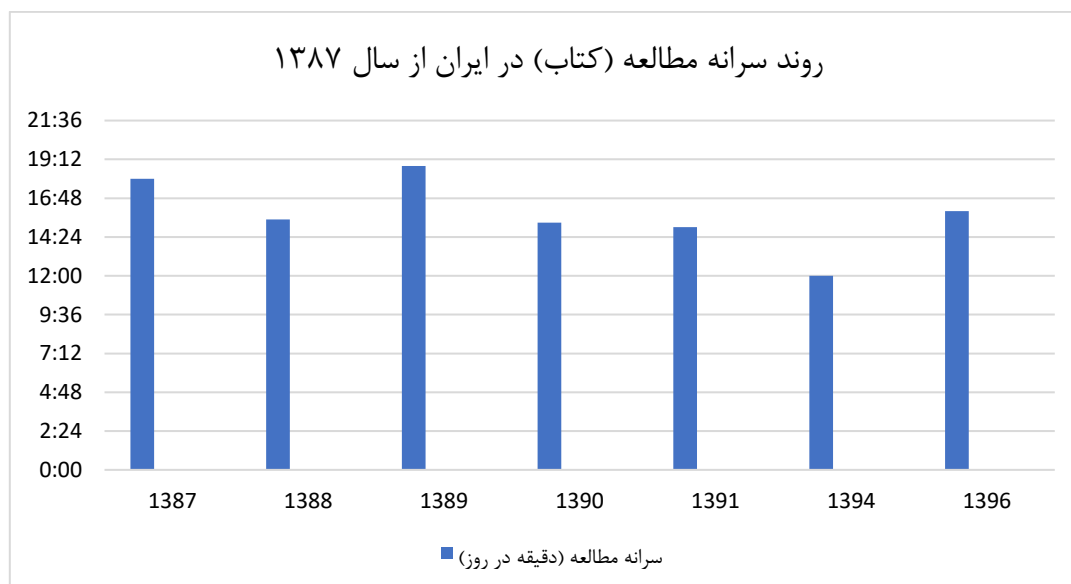

روند سرانه مطالعه در ایران

در عصر حاضر اهمیت کتاب و کتابخوانی به حدی زیاد است که تمامی کشورهای توسعه یافته این حوزه را در راس برنامه‌های فرهنگی خود قرار داده‌اند و اکنون در برخی از کشورها علاوه بر وجود سالن‌های مطالعه و کتابخانه‌های متعدد، کمتر مکان عمومی را می‌توان پیدا کرد که فاقد ایستگاه مطالعه باشد.

در کشورهای توسعه یافته علاوه بر وجود این بستر، مردم نیز طالب کتاب و مطالعه هستند و به نوعی این موضوع تبدیل به فرهنگی شده که از ابتدای دوران مدرسه در کودکان نمود پیدا می‌کند.

حال باید دید فرهنگ کتابخوانی در کشور ما تا چه حد نهادینه شده و مردم چقدر مطالعه می‌کنند؟ در ایران در سالیان گوناگون پژوهش‌هایی در زمینه سرانه مطالعه انجام شده است که روند آن را از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۶ در نمودار زیر قابل مشاهده است:

منبع: مدیرکل دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۸

آخرین آمار «سرانه مطالعه» در ایران، متعلق به سال ۱۳۹۹ از مرکز آمار ایران است که بر اساس چهار شاخص مطالعات غیردرسی، مطالعه در فضای مجازی، مطالعه رسانه و نشریات و مطالعه ادیان و قرآن محاسبه می‌شود.

مطابق با این پیمایش سرانه مطالعه افراد ۱۵ ساله و بیشتر باسواد به‌طور متوسط به شرح ذیل است:

۶ ساعت و ۳۲ دقیقه سرانه مطالعه کتاب غیردرسی
 ۱ ساعت و ۲۳ دقیقه سرانه مطالعه روزنامه
 ۲۳ دقیقه سرانه مطالعه نشریات

۸ ساعت و ۱۸ دقیقه در ماه

که به عبارت دیگر

۱۶ دقیقه و ۳۶ ثانیه در روز

که سرانه مطالعه کتاب غیردرسی در ماه عبارت است از:

۲ ساعت و ۳۲ دقیقه سرانه مطالعه قرآن و ادعیه
 ۴ ساعت سرانه مطالعه سایر کتب غیردرسی

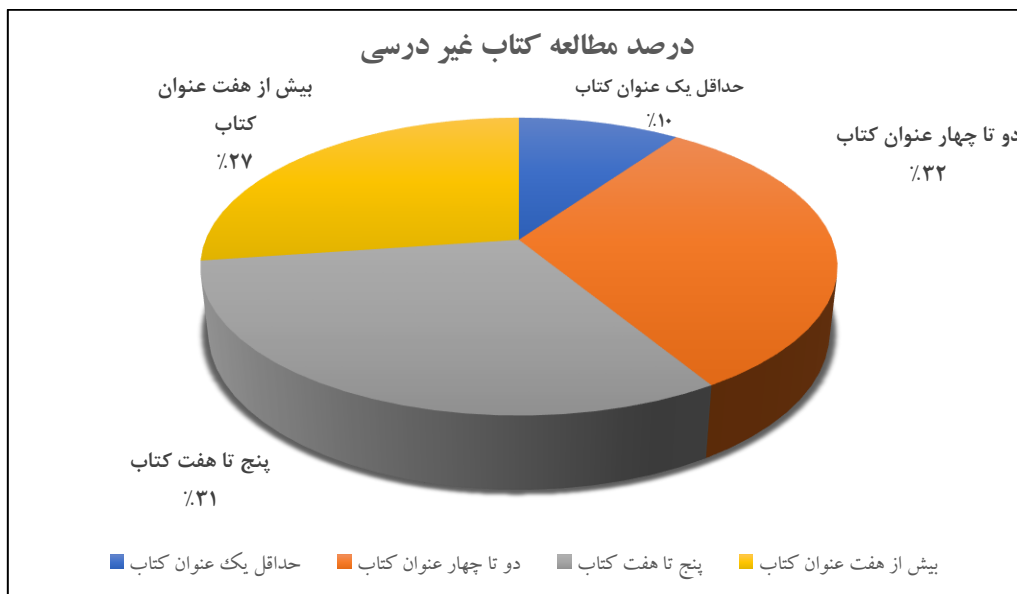
۶ ساعت و ۳۲ دقیقه

و به‌طور کلی یافته‌های مطرح‌شده در حوزه مطالعه به شرح ذیل است:

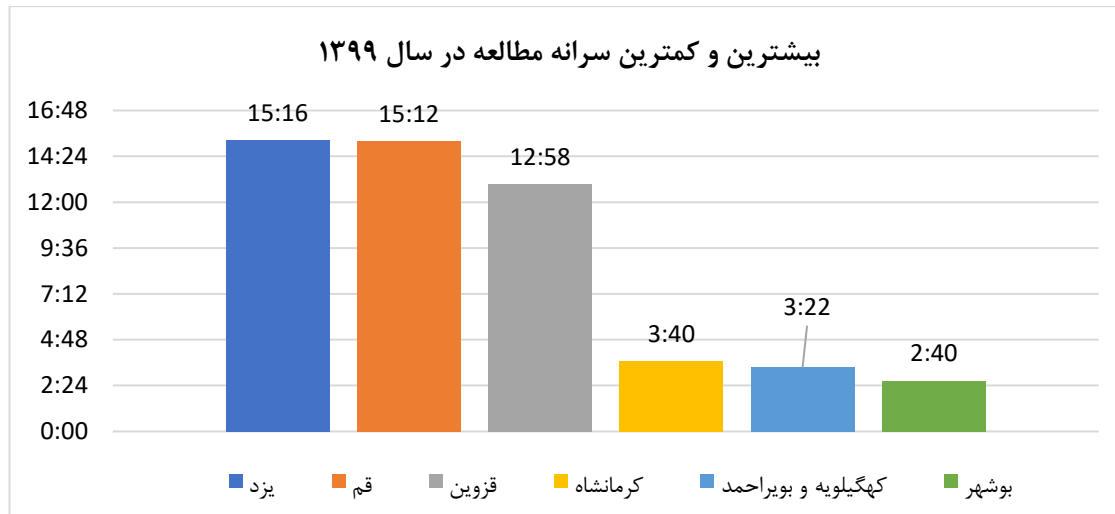
نوع مطالعه	درصد مطالعه افراد جامعه
یک نوع مطالعه غیردرسی اعم از کتاب غیردرسی، روزنامه یا نشریه	۶۲.۹ درصد
در یک سال قبل از آمارگیری، مطالعه کتاب غیردرسی اعم از چاپی یا الکترونیکی	۵.۵۴ درصد
در ماه قبل از آمارگیری، روزنامه اعم از چاپی یا الکترونیکی مطالعه کرده‌اند.	۴.۲۲ درصد
در ماه قبل از آمارگیری، نشریه (چاپی یا الکترونیکی) مطالعه کرده‌اند.	۹.۸ درصد

و درصد مطالعه کتاب غیردرسی در بین افراد جامعه بدین شرح است:

که به ترتیب استان‌های یزد، قم و قزوین در ماه بیشترین و استان‌های کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد و بوشهر در ماه کمترین سرانه مطالعه را در سال ۱۳۹۹ داشته‌اند.

کلام آخر

پس با توجه به شواهد هنگامی که بحث میزان مطالعه در ایران که از کشورهای در حال توسعه است مطرح می‌گردد عموماً با استناد به آمارها درباره سرانه مطالعه می‌توان عنوان کرد با وجود افزایش شمار باسوادان،

متأسفانه فرهنگ کتاب‌خوانی و سرانه مطالعه جایگاه مناسبی ندارد که این مهم به‌مثابه یکی از عوامل توسعه‌نیازمند ریشه‌یابی و ترویج نسخه‌ای برای این مشکل است.

رابطه فرهنگ مطالعه و سطح توسعه جامعه چندوجهی باشد. از یک‌سو، فرهنگ مطالعه قوی، با تمرکز بر آموزش و کسب دانش، اغلب با سطوح بالاتر توسعه همراه است. آموزش و دانش عواملی ضروری برای توسعه جامعه هستند، زیرا منجر به رشد نیروی کار ماهر، نوآوری‌های تکنولوژیکی و بهبود بهره‌وری می‌شوند. آموزش همچنین باعث ارتقای ثبات اجتماعی و سیاسی و همچنین رشد شخصی و خودسازی می‌شود.

از سوی دیگر، سطح توسعه‌یافتگی جامعه نیز می‌تواند بر فرهنگ مطالعه تأثیر بگذارد. جوامعی که منابع محدودی دارند یا با چالش‌های اقتصادی یا اجتماعی قابل توجهی روبرو هستند، ممکن است سطوح پایین‌تری از سرمایه‌گذاری در آموزش داشته باشند که منجر به فرهنگ مطالعه ضعیف‌تر می‌شود. به‌طور مشابه، ارزش‌ها و باورهای اجتماعی می‌توانند بر اهمیت آموزش و یادگیری تأثیر بگذارند.

بنابراین، رابطه بین فرهنگ مطالعه و سطح توسعه جامعه پیچیده و پویا است و تحت تأثیر طیف وسیعی از عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است.

به‌طور کلی با توجه به مطالب ارائه شده در خصوص فرهنگ مطالعه و توسعه می‌توان بیان کرد در حال حاضر به‌نظر می‌رسد در ایران سیاست‌های اتخاذشده در نهادها و سازمان‌های متولی این امر، شامل خانواده، مدارس و نظام آموزشی، کتابداران و کتابخانه‌ها، دولت و رسانه جمعی و ناشران و کتاب‌فروشی‌ها، یک‌سویه است و بدون تعامل اثربخش با سایر دستگاه‌ها، هر یک به شکل مستقل از یکدیگر، به فراخور وظایف خود عمل می‌کنند. چنانچه می‌بینیم کمرنگ‌بودن سیاست همگرایی بین دستگاه‌های متولی امر کتاب، برنامه‌های مقطعی و بدون پشتوانه پایدار و غیرعلمی، کم‌توجهی به مهندسی فرهنگی کتاب و کتاب‌خوانی در جامعه امروز ایران و ضعف در تبیین سیاست‌های ترویج فرهنگ مطالعه، ضمن آنکه توسعه فرهنگی و ارتقای فرهنگ دانایی و کتاب‌خوانی را در پی نداشته، باعث کاهش شمارگان کتاب و نرخ سرانه زمان مطالعه و بی‌علاقگی به کتاب‌خوانی شده است. پس همانطور که پدران نیا و اقبال زاده (۱۳۸۶) نیز عنوان کردند ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی در جامعه برای افزایش سطح توسعه‌یافتگی کاری نیست که یک دستگاه یا یک وزارتخانه بتواند به تنهایی انجام دهد چرا که با توجه به درهم تنیدگی آثار و تعاملات میان فرهنگ، سیاست و اقتصاد در دنیای امروز، مشکل ترویج مطالعه و کتاب‌خوانی ناشی از نبود سیاست‌های کلان مدون و راهبردی علمی توسعه فرهنگی است.

منابع

۱. چالش‌ها و راهکارهای جذب بزرگسالان نوسواد به کتابخانه‌های عمومی، عباسی، افسانه؛ محمدی، فایقه؛ خلیلی، لیلا؛ نجاری، تراب؛ بازیابی دانش و نظام‌های معنایی پاییز ۱۳۹۸ - شماره ۲۰
۲. بررسی ارتباط سرمایه‌های فرهنگی خانواده‌ها با میزان گرایش فرزندان آنها به کتابخوانی، رسول زاده اقدم، صمد؛ علیدوستی، ماریا؛ تغییرات اجتماعی - فرهنگی زمستان ۱۳۹۴، سال دوازدهم - شماره ۴۷
۳. بررسی نقش کتابداران کتابخانه‌های عمومی در توسعه مطالعه مفید
۴. بررسی وضعیت نشر کتاب در هندوستان، دفتر مطالعات و برنامه ریزی فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۹۹)
۵. Reading Culture, Intellectual Development and the Knowledge Sector, [Tolulope Oladejo](#), ۲۰۲۱
۶. Promoting the Reading Culture towards Human Capital and Global Development, Olasehinde, M. O. ^۱, Akanmode, O. A. ^۱, Alaiyemola, A. T. ^۱ & Babatunde, O. T., English Language Teaching; Vol. ۸, No. ۶; ۲۰۱۵

